

Natalia POTERA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-7556-9491

Prawa kobiet w Islamskim Emiracie Arabskim

Streszczenie: Prezentowany artykuł poświęcony jest swoistej analizie zmian, jakie zachodziły w ostrzeganiu statusu kobiet w Afganistanie. Państwo to, współcześnie nazywane także Islamskim Emiratem Afganistanu, jest obszarem na terenie którego poziom nierówności i dyskryminacji płciowej należy do jednych z najwyższych na świecie. Początków afgańskiej państwowości należy upatrywać już w XVIII wieku. Na przestrzeni lat lokalna społeczność stawała w obliczu licznych konfliktów zbrojnych, których podłoża należy szukać zarówno w interwencjach państw trzecich, jak i problemach wewnętrznych. Wśród nich wymienić można chociażby konflikty etniczne, czy też skrajny ekstremizm religijny.

Pierwsza część artykułu zawiera analizę pozycji kobiet w świetle islamu oraz tradycji bliskowschodnich. Autorka wskazuje przy tym na dwa główne determinanty, które w sposób realny oraz znaczący oddziałują na zakres przyznawanych jednostce praw. Zalicza do nich kolejno: religię – jako czynnik kształtujący mentalność poszczególnych grup, jak również patriarchalny model społeczeństwa, determinowany przez sferę fizyczną, psychiczną, a także duchową człowieka.

W drugiej części autorka opisuje zmiany społeczno-kulturowe, jakie zaszły w 2021 roku, tj. po ponownym przejściu władzy przez Talibów. Odwołuje się przy tym do ustaw oraz rozporządzeń, jakie zostały wprowadzone w Islamskim Emiracie Arabskim.

Trzecia część zawiera odniesienia do założeń prawa międzynarodowego oraz wszelkich innych aktów, obejmujących swą tematyką problematykę dyskryminacji kobiet oraz pozostałych grup defaworyzowanych w świetle prawa krajowego. Celem lepszego objaśnienia danego zagadnienia, przedstawiona zostaje także definicja terminu „dyskryminacja”.

W ostatniej części pracy autorka zawarła charakterystykę aktualnej pozycji kobiet w Afganistanie, przedstawiając przy tym swoje spostrzeżenia na temat dynamiki zmian zachodzących w mentalności tamtejszej społeczności.

Słowa kluczowe: Afganistan, Islamski Emirat Afganistanu, Talibowie, prawa człowieka, prawa kobiet

Kulturowe aspekty społecznej pozycji kobiet na Bliskim Wschodzie

Afganistan, współcześnie nazywany także Islamskim Emiratem Afganistanu¹, jest obszarem, na terenie którego poziom nierówności i dyskryminacji płciowej należy do jednych z najwyższych na świecie. Na przestrzeni lat lokalna społeczność stawała w obliczu licznych konfliktów zbrojnych, których podłoża należy szukać zarówno w interwencjach państw trzecich, jak i problemach wewnętrznych. Wśród nich wymienić można chociażby konflikty etniczne, czy też skrajny ekstremizm religijny. Aspekt wyznaniowy jest współcześnie jednym z determinantów, wpływających w realnym stopniu

---

¹ Nazewnictwo stosowane przez fundamentalistyczne ugrupowanie islamistyczne od dnia 15 sierpnia 2021 roku, tj. od daty upadku Islamskiej Republiki Afganistanu. Nazwa ta jest nieuznawana na arenie międzynarodowej. Wcześniej była używana przez Talibów także w latach 1996–2001.

na proces wyznaczania dalszych kierunków polityki Afganistanu – zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i zagranicznym. Z tego też względu, badania nad prawami i obowiązkami tamtejszych kobiet należałoby rozpocząć od przeanalizowania ich pozycji w świetle islamu oraz tradycji bliskowschodnich. Ich rola w społeczeństwie ulegała bowiem drastycznym zmianom na przestrzeni wieków. Nie bez znaczenia pozostaje tutaj okres poprzedzający pojawienie się Islamu na terytoriach arabskich. Czasy *dżahilijji*, tłumaczonej jako „epoka nieświadomości, ciemności”, przypadają mniej więcej na VI i VII wiek (Prochwicz-Studnicka, Teperska-Kłasińska, 2012, s. 156). Charakteryzowały się one stosunkowo słabą pozycją kobiet w ówczesnym społeczeństwie. Niemniej jednak, w historii można odnaleźć przykłady niezależnych i samodzielnych przedstawicieli płci żeńskiej, które niejednokrotnie uzyskiwały wyższe pozycje od mężczyzn. W zależności od przynależności plemiennej, mogły one nie tylko przejmować władzę oraz majątek po swoich krewnych, ale także, zgodnie z praktykowaną wówczas poliandrią, przysługiwało im prawo posiadania do dziesięciu mężów, spośród których mogły wybierać ojca nowonarodzonego dziecka na zasadzie dowolności. Dodatkowo, na Półwyspie Arabskim istniała w owym czasie możliwość przeprowadzania rozwodu na wniosek kobiety, co zgodnie z tamtejszym zwyczajem, demonstrowane było poprzez zmianę położenia wejścia do wspólnego namiotu (Sadowa, 2013, s. 223–224). Zmiana pozycji w strukturach społecznych zaczęła być dostrzegalna wraz z rozwojem islamu na Bliskim Wschodzie. Pomimo teoretycznej równości płci, gwarantowanej dogmatami Koranu (Machut-Mendecka, 2018, s. 70), kobiety nie tylko utraciły prawo do samodzielnego decydowania o własnym majątku, małżeństwie, dzieciach, ale także zostały pozbawione możliwości opuszczenia męża. Ten patriarchalny system, kształtowany już w VII i VIII wieku, trwale wpłynął na mentalność bliskowschodnich społeczeństw. Niemniej jednak, pomimo zakorzenionych praktyk i wierzeń, przedstawicielki płci żeńskiej mogły cieszyć się względną swobodą. Zarówno za panowania Abdur Rahmana Khana, jak i jego następcy – Amanullaha Khana, sytuacja kobiet uległa poprawie. To właśnie w trakcie ich panowania otrzymały one szereg swobód, w tym także prawo do głosowania. W 1921 roku została powołana do życia Ustawa o Kodeksie Rodzinnym (ang. *Family Code Law*), która zakazywała małżeństw dzieci i przyznawała kobietom prawo wyboru męża. W ciągu dekady, gdy Amanullah Khan był u władzy, stworzono także pierwszą konstytucję Afganistanu, która zniosła niewolnictwo, stworzyła podstawy ustawodawstwa, a także gwarantowała świecką edukację (Central Asia Institute, 2017). Obaj władcy byli zwolennikami przeprowadzania transformacji w państwie na wzór europejski. Mimo to, chęć wprowadzenia bardziej radykalnych zmian, takich jak np. prawo do niezaskłaniania twarzy przez kobiety, spotkała się z dużym oporem ze strony konserwatywnego środowiska muzułmańskiego, które zmusiło monarchę do abdykacji w 1929 roku. Wiele reform Khana zostało szybko obalonych, a Afganistan powrócił do prawa *szariatu*, które pozbawiło wszystkich prawa głosu przez prawie 40 lat. Pomimo zmian zachodzących na arenie politycznej, zapoczątkowane przez emira zmiany wciąż postępowały. Skutkowało to w dalszej kolejności zniesieniem obowiązku zakrywania głowy przez kobiety w miejscach publicznych (Franceschet, Krook, Tan, 2018, s. 187) oraz przyznaniem im wszystkich praw wyborczych w 1964 roku. Dodatkowo, zachęcano je do zdobywania wykształcenia i głosowania, przynajmniej w miastach. W tamtym okresie zostały uruchomione także programy wymiany edukacyjnej dla przedstawicieli obu płci. Wszelkie

groźby ze strony konserwatywnych ugrupowań, postulujące zastopowanie owych przemian, spotykały się z natychmiastową reakcją społeczeństwa, czego przykładem mogą być protesty z 1968 roku (Sankey, 2018, s. 1–2). Pod rządami Hamida Karzaja prawa kobiet ponownie zaczęły ulegać stopniowej erozji. W 2009 roku rząd uchwalił szyickie prawo rodzinne (ang. *Shi'a Family Law*), które wymagało od kobiet prośzenia o pozwolenie na opuszczenie domu.

Zmiany społeczno-kulturowe w Islamskim Emiracie Afganistanu

Sytuacja uległa drastycznej zmianie wraz z pojawieniem się Talibów na afgańskiej scenie politycznej. Byli oni jedną z wielu grup biorących udział w walce z siłami sowieckimi, a po wycofaniu wrogich armii, zrezygnowali z proaktywnego uczestnictwa w tworzeniu nowego systemu państwowego. Niemniej jednak, nie byli oni zadowoleni z tego, co działo się w kraju podczas rządów mudżahedinów. Korupcja oraz nieustępująca walka o władzę utwierdziła ich w przekonaniu, że jeżeli nie podejmą bardziej asertywnych działań, to ich wcześniejsze poświęcenie pójdzie na marne. Według mułły Omara, jednego z kluczowych przywódców ugrupowania, talibowie „wzięli za broń, aby osiągnąć cele afgańskiego *dżihadu* i ocalić naród przed dalszym cierpieniem z rąk tak zwanych mudżahedinów. Mieli całkowitą wiarę w Boga Wszechmogącego. Nigdy o tym nie zapomnieli...” (Rashid, 2000, s. 23). Nowe ugrupowanie w początkowej fazie swojej aktywności było postrzegane pozytywnie przez opinię publiczną. Ich program był stosunkowo przekonujący dla zmęczonych wojną ludzi, którzy poszukiwali nowych, stabilnych przywódców, będących oparciem dla pogrążonego w wewnętrznych walkach narodu. Celem nadrzędnym było w tamtym okresie rozbicie milicji oraz przeciwnych im ugrupowań, a następnie zapewnienie porządku, opartego na prawie *szariatu*. Na ich sukces przełożył się również niski poziom lojalności mudżahedinów wobec własnych frakcji. Talibowie z łatwością zyskiwali ich przychylność, co zazwyczaj dokonywało się na drodze perswazji bądź przekupstwa (Ghufran, 2001, s. 467). Po tym jak w 1996 roku przejęli kontrolę nad Kabulem, już rok później zmienili nazwę państwa z Islamskiego Państwa Afganistanu na Islamski Emirat Afganistanu (IEA). Pomimo ich początkowych sukcesów, związanych m.in. ze zwalczaniem korupcji, ograniczeniem bezprawia oraz zabezpieczaniem kontrolowanych przez nich dróg i obszarów, istotnych dla rozwoju handlu, działalność nowej elity wkrótce zaczęła uderzać w prawa i wolności poszczególnych grup – zwłaszcza kobiet i wyznawców innych religii. Według nich, kobiety nie mają miejsca na arenie publicznej. Muszą pozostać w domu i opiekować się rodziną. Wprowadzono wymóg noszenia burki oraz zakaz opuszczania domu bez spokrewnionego z nimi mężczyzny. Uderzało to zwłaszcza we wdowy, które po stracie męża we wcześniejszych konfliktach zbrojnych, były jedynymi żywicielkami rodziny. Co prawda mogły one wnioskować o prawo do pracy, jednak uzyskanie takiego pozwolenia nie było łatwe i wiązało się z wieloma utrudnieniami. Dodatkowo, nie tylko odebrano im prawo wyborcze, narzucono określony kodeks ubioru, ale także pozbawiono je prawa do edukacji, co dodatkowo uderzyło w system oświaty całego państwa. Przed dojściem do władzy Talibów niemalże 4/5 nauczycieli szkół podstawowych było płci żeńskiej. Wraz z ich zwolnieniem powstał niedobór kadry nauczycielskiej. Ucierpiał na tym również

sektor medyczny. Niemniej jednak w tych zawodach lekarki oraz pielęgniarki częściej mogły utrzymać stanowisko. Było to motywowane głównie prawem *szariatu*, zakazującym przebywania w jednym miejscu kobiety z niespokrewnionym z nią mężczyzną. Nic więc dziwnego, że to właśnie ta grupa społeczeństwa stała się najgłośniejszym krytykiem rządów Talibów, domagając się przy tym przywrócenia wcześniejszych zasad i systemu państwowego (ibidem, s. 476).

Wydarzenia z 11 września 2001 roku, tj. daty przeprowadzenia ataku terrorystycznego na bliźniacze wieże w Nowym Jorku, zwróciły uwagę społeczności międzynarodowej w stronę Afganistanu, oskarżanego o ukrywanie głównego inicjatora zamachu – Osamy Bin Ladena oraz kierowanej przez niego Al-Kaidy. Jeszcze w tym samym roku Talibowie zostali odsunięci od władzy co skutkowało ponownym umacnianiem się praw wcześniej marginalizowanych grup, w tym także kobiet. Konstytucja z 2004 roku na nowo zrównała ich prawa z wolnościami i obowiązkami przynależącymi do mężczyzn. Rozdział 2, art. 22 wzmiankuje o równym statusie przedstawicieli obu płci oraz o zakazie wprowadzania jakichkolwiek nieuzasadnionych rozróżnień pomiędzy nimi. „Zabroniona jest wszelka dyskryminacja i rozróżnianie między obywatelami Afganistanu. Obywatele Afganistanu, mężczyzna i kobieta, mają równe prawa i obowiązki wobec prawa” (The Constitution of Afghanistan, 2004, Chapter 2, art. 22). Z kolei art. 44 odnosi się do systemu oświaty, obejmujący grupy mniej wyedukowane. „Państwo powinno opracować i wdrożyć skuteczne programy tworzenia i wspierania zrównoważonej edukacji kobiet, poprawy edukacji nomadów oraz likwidacji analfabetyzmu w kraju” (ibidem, Chapter 2, art. 44). Zgodnie z nowym ustawodawstwem, także i skład Zgromadzenia Narodowego uległ zmianie². Rozdział 5, art. 82 stanowi o obowiązku Prezydenta do wyznaczenia pięćdziesięciu procent członków Izby Starszych spośród kobiet (The Constitution of Afghanistan, Chapter 5, art. 82).

Zagadnienie dyskryminacji w świetle prawa międzynarodowego

Analizę nierówności płci należy rozpocząć od wyjaśnienia istotnej dla tej kwestii terminologii oraz wskazania obszarów, w których dochodzi do naruszania prawa do równego traktowania.

Dyskryminacja (łac. *discrimino* – rozróżniam), odnosi się do sytuacji, w której dana osoba, z uwagi na swoją przynależność środowiskową, bądź utożsamianie się z konkretną grupą, wyróżniającą się od innych pod względem płci, rasy, pochodzenia etnicznego, narodowości, religii, wyznania, światopoglądu, niepełnosprawności, wieku lub orientacji seksualnej, została potraktowana w sposób mniej korzystny niż osoby znajdujące się w porównywalnej do niej sytuacji (Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, 2015). Przykładowo – Konstytucja RP w art. 32 stanowi, o tym, że „(ust. 1) Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. (ust. 2) Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny” (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, 1997, Rozdział II, art. 32, ust. 1–2). Należy dodatkowo wskazać na art. 33, w którym

² Zgromadzenie Narodowe składa się z Izby Ludowej i Izby Starszych. Żadna osoba nie może być jednocześnie członkiem obu izb.

to ustawodawca odniósł się w sposób szczególny do kwestii równości płci. „(ust. 1) Kobieta i mężczyzna w Rzeczypospolitej Polskiej mają równe prawa w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym. (ust. 2) Kobieta i mężczyzna mają w szczególności równe prawo do kształcenia, zatrudnienia i awansów, do jednakowego wynagradzania za pracę jednakowej wartości, do zabezpieczenia społecznego oraz do zajmowania stanowisk, pełnienia funkcji oraz uzyskiwania godności publicznych i odznaczeń” (ibidem, Rozdział II, art. 33, ust. 1–2). Dyskryminacja płciowa będzie zatem odnosiła się do nierównego traktowania jednostek ze względu na ich przynależność do danej płci. Dotyczy to sytuacji, kiedy odmienne, mniej korzystne traktowanie nie zostało uzasadnione obiektywnymi przesłankami (Rzecznik Praw Obywatelskich, 2014). Do aktów prawnych, mających zapewnić poszanowanie zasad zawartych w Konstytucji RP zalicza się także ustawę z dnia 3 grudnia 2010 roku o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania (Dz. U. Nr 254, poz. 1700, z późn. zm.), która nie tylko wskazuje na obszary, w których dane akty mają zastosowanie, ale także ustala sposoby przeciwdziałania wszelkim naruszeniom na tle dyskryminacyjnym.

Ocenę sytuacji kobiet w Afganistanie należałoby jednak rozpocząć od analizy poszczególnych zasad i standardów, mających wymiar międzynarodowy. Jednym z podstawowych praw zwyczajowych, odwołujących się do zagadnienia równości i wolności wszystkich bytów ludzkich, jest Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, wydana 10 grudnia 1948 roku przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Dokument ten, pomimo swego formalnie niewiążącego charakteru, jest uznawany za podstawowy wyznacznik funkcjonowania wszystkich społeczności, bez względu na to jakie państwo, czy krąg kulturowy reprezentują. Preambuła dokumentu wzmiankuje, że „Narody Zjednoczone przywróciły swą wiarę w podstawowe prawa człowieka, godność i wartość jednostki oraz w równoprawnienie mężczyzn i kobiet, oraz wyraziły swe zdecydowanie popierania postępu społecznego i poprawy warunków życia w większej wolności” (Organizacja Narodów Zjednoczonych, 1948). Przy czym ochrona podstawowych praw i wolności jednostki wykracza poza sferę prywatną, chroniąc tym samym jej interesy w wymiarze społeczno-prawnym. Na podstawie wyżej wymienionej Deklaracji sporządzono dwa kolejne dokumenty, których przepisy są prawnie wiążące dla wszystkich przystępujących do nich stron. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych zawarto w Nowym Jorku w 1966 roku. Afganistan podpisał je 4 stycznia 1983 roku. Zaakceptowanie nowych postanowień i wytycznych nie wpłynęło jednak na poziom przestrzegania praw człowieka w tym państwie. Jest to zresztą zauważalne także na przykładzie innych, słabo rozwiniętych podmiotów państwowych, które zdecydowały się na dołączenie do umowy pod presją opinii międzynarodowej, bądź też przez wzgląd na potencjalne korzyści finansowe, jakie mogły się z tym wiązać (Jureńczyk, 2019b, s. 5).

Zakaz nierównego traktowania przedstawicielek płci żeńskiej znalazł swoje odniesienie także w międzynarodowej Konwencji w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet (ang. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, CEDAW), zwanej także Międzynarodową Kartą Praw Kobiet. Zgodnie z art. 2 niniejszego dokumentu „Państwa Strony potępiają dyskryminację kobiet we wszelkich jej formach oraz zgadzają się prowadzić, za pomocą wszelkich odpowiednich środków i bez zwłoki, politykę likwidującą dyskryminację kobiet, a w tym celu zob-

wiązują się:

- a) wprowadzić zasadę równości mężczyzn i kobiet do swych konstytucji państwowych lub innych odpowiednich aktów ustawodawczych, jeżeli dotychczas tego nie uczyniły, oraz zapewnić w drodze ustawodawczej lub za pomocą innych środków realizację tych zasad w praktyce;
- b) podjąć stosowne kroki ustawodawcze i inne działania, obejmujące tam, gdzie jest to niezbędne, sankcje i zabraniające wszelkiej dyskryminacji kobiet;
- c) ustanowić ochronę prawną praw kobiet na zasadach równości z mężczyznami oraz zapewnić w drodze postępowania przed właściwymi sądami państwowymi i innymi organami publicznymi skuteczną ochronę kobiet przed wszelkimi aktami dyskryminacji;
- d) powstrzymać się od wszelkich działań i praktyk dyskryminujących kobiety i zapewnić, aby władze i organy publiczne działały zgodnie z tym obowiązkiem;
- e) podejmować wszelkie stosowne kroki, aby likwidować dyskryminację kobiet przez jakiegokolwiek osoby, organizacje i przedsiębiorstwa;
- f) podejmować wszelkie stosowne kroki, łącznie z ustawodawczymi, w celu zmiany lub uchylecia wszelkich ustaw, zarządzeń, zwyczajów lub praktyk, które stanowią dyskryminację kobiet;
- g) uchylić wszelkie przepisy karne, które dyskryminują kobiety” (Organizacja Narodów Zjednoczonych, 1979, art. 2).

W 2003 roku Afganistan ratyfikował niniejszy dokument, stając się tym samym stroną konwencji. W 2009 roku tamtejsi decydenci uchwalili dodatkowo Prawo o zwalczaniu przemocy przeciwko kobietom (ang. *Law on Elimination of Violence against Women – EVAW*), które miało zapewnić faktyczną ochronę oraz równouprawnienie płci żeńskiej w sferze prywatnej oraz publiczno-prawnej. W dokumencie wymienione zostały przypadki, w których dochodzi do naruszenia prawa do równości obu płci. Wśród nich znajdują się odwołania do: 1) napaści seksualnej; 2) przymusowej prostytucji; 3) zapisania tożsamości ofiary i opublikowania jej w sposób jej szkodzący; 4) spalania, używania chemikaliów lub innych niebezpiecznych substancji; 5) zmuszania do samospalenia się, popełnienia samobójstwa, używania trucizny lub innych niebezpiecznych substancji; 6) spowodowania obrażeń lub niepełnosprawności; 7) bicia; 8) sprzedawania i kupowania kobiet w celu zawarcia małżeństwa lub pod pretekstem; 9) dawania *Baad*³; 10) małżeństwa przymusowego; 11) zakazu zawarcia małżeństwa lub prawa do wyboru małżonka; 12) małżeństwa nieletnich; 13) obrażania, poniżania, zastraszania; 14) molestowania/prześladowania; 15) przymusowej izolacji; 16) przymusowego uzależniania; 17) pozbawiania dziedziczenia; 18) zakazu dostępu do mienia osobistego; 19) zakazu prawa do nauki, pracy i dostępu do świadczeń zdrowotnych; 20) pracy przymusowej; 21) poślubienia więcej niż jednej żony bez przestrzegania art. 86 Kodeksu cywilnego; 22) odmowy związku (Islamic Republic of Afghanistan, 2009, Chapter 1, art. 3). Ten sam dokument w art. 6 wskazuje na podstawowe prawa i wolności osoby pokrzywdzonej, w tym przypadku kobiety. Regulacja obejmuje swym zasięgiem kwestie dotyczące m.in.:

1. „Ścigania sprawców przemocy na podstawie przepisów prawa;

³ *Baad* to jedna ze zwyczajowych praktyk w Afganistanie, gdzie dziewczęta lub kobiety są oddawane pokrzywdzonej rodzinie w celu „zrekompensowania” przestępstwa, o czym zwykle decyduje lokalna *jirga* (rada) (Human Rights Watch, 2011).

2. Dostępu do schronienia lub innego bezpiecznego miejsca (miejsce) za zgodą ofiary;
3. Posiadania bezpłatnego dostępu do ratownictwa medycznego;
4. Posiadania adwokata lub świadczeniodawcy pomocy prawnej;
5. Odszkodowania za szkody powstałe w wyniku aktu przemocy;
6. Poufności danej sprawy;
7. Innych praw przewidzianych w aktach prawnych dla ofiary” (ibidem, Chapter 1, art. 5).

EVAW zostało uchwalone kilka miesięcy po wydaniu specjalnej Rezolucji Parlamentu Europejskiego z dnia 24 kwietnia 2009 roku w sprawie praw kobiet w Afganistanie. Europejscy decydenci, zaniepokojeni rozwojem przemocy oraz dyskryminacji wobec kobiet, wyrazili swoje niezadowolenie z dotychczasowych praktyk afgańskich władz. Przypominają tym samym, że zgodnie z dokumentem strategicznym Unii Europejskiej dotyczącym Afganistanu, obejmującym lata 2007–2013, ochrona praw i wolności obywateli obu płci, jest w takim samym stopniu ważna w procesie ustanawiania dalszej strategii państwa. W dokumencie został zawarty także apel do Komisji Europejskiej o przekazanie wszelkiej niezbędnej pomocy, zarówno finansowej, jak i pozamaterialnej, dla Ministerstwa Spraw Kobiet Afganistanu. Warto podkreślić, że Rezolucja obejmuje nie tylko kwestie związane z przemocą fizyczną, czy też aspekty społeczno-kulturowe, ale także kwestie formalno-prawne. Unia Europejska domaga się od tamtejszych decydentów pełnego włączenia kobiet w procesy decyzyjne i legislacyjne w państwie. Tym samym zachęca je do uczestniczenia zarówno w czynnym, jak i biernym prawie wyborczym (Parlament Europejski, 2009).

W 2015 roku afgańskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych zaprezentowało pierwszy Krajowy Plan Działania, który z założenia miał być realizowany w dwóch etapach: w latach 2015–2018 i 2019–2022. Dokument został opracowany w celu sprostania wyzwaniom, przed jakimi stanęły kobiety w następstwie wojny i konfliktu w Afganistanie. Zawarte w nim postanowienia opierają się na podstawowych filarach, wskazanych w Rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 1325 z 31 października 2000 roku. Dokument odnosił się kolejno do aspektów: uczestnictwa, ochrony, zapobiegania, pomocy i odbudowy. W ramach każdego punktu przedstawiono szereg celów strategicznych, mechanizmów sprawozdawczości, ram czasowych i agencji wdrażających (Women’s International League of Peace and Freedom). Wśród głównych obszarów działań wymienione zostały:

- „Udział kobiet na szczeblu decyzyjnym i wykonawczym Służby Cywilnej, Bezpieczeństwa i Pokoju oraz Reintegracji;
- Aktywny udział kobiet w wyborach krajowych i regionalnych;
- Dostęp kobiet do skutecznego, aktywnego i odpowiedzialnego wymiaru sprawiedliwości;
- Wsparcie medyczne i psychologiczne dla ofiar przemocy seksualnej i domowej;
- Ochrona kobiet przed wszelkiego rodzaju przemocą i dyskryminacją;
- Zapewnienie środków finansowych na działania związane z kobietami, które znalazły się w sytuacjach kryzysowych;
- Wdrożenie postanowień polityki wobec osób wewnątrznie przesiedlonych (IDPs), związanej z Rezolucją RB ONZ nr 1325;
- Przeciwdziałanie bezkarności w przypadkach przemocy wobec kobiet i innych, powiązanych z nią przestępstw;
- Angażowanie chłopców i mężczyzn w walkę z przemocą wobec kobiet;

- Instytucjonalne wsparcie rozbudowy potencjału społeczeństwa obywatelskiego (w szczególności organizacji kobiecych) w zakresie Rezolucji RB ONZ nr 1325;
- Wzmocnienie bezpieczeństwa ekonomicznego kobiet znajdujących się w trudnej sytuacji dzięki zwiększeniu możliwości zatrudnienia;
- Zwiększenie dostępu do edukacji i szkolnictwa wyższego dla dziewcząt i kobiet, zwłaszcza dla osób wewnątrznie przesiedlonych i osób powracających” (Ministry of Foreign Affairs of Afghanistan, 2015).

Pozycja kobiet po wycofaniu międzynarodowych sił zbrojnych z Afganistanu

Pomimo przeprowadzania kolejnych reform instytucjonalno-prawnych, mających zrównać w prawach wszystkich obywateli, faktyczny postęp w państwie nie był znaczący. Wpływ na to miały zakorzenione wzorce kulturowe oraz tradycje lokalne, które niejednokrotnie stały w opozycji do nowych, liberalnych idei. Sytuacja uległa dodatkowo pogorszeniu wraz z ponownym przejściem władzy przez Talibów, którzy 15 sierpnia 2021 roku zajęli stolicę państwa – Kabul. 31 sierpnia tego samego roku rząd USA zakończył trwającą dwadzieścia lat wojnę w Afganistanie. W rezultacie nowe władze i ich sojusznicy przejęli prawie pełną kontrolę nad krajem. 7 września ogłosili oni powstanie trzydziestotrzysobowego gabinetu tzw. Dozorców. Większość jego składu stanowili weterani poprzednich walk – głównie Pasztuni i Haqqani, określane mianem twardogłowych lojalistów (Yousaf, Jabarkhail, 2021, s. 1). Pomimo początkowych zapewnień co do inkluzywnej formy rządu i oświadczeń, wzywających afgańskie kobiety do kandydowania w wyborach, obecna struktura władzy składa się wyłącznie z mężczyzn. Nie ma przy tym także żadnego publicznego planu ani namacalnego zobowiązania co do umożliwienia kobietom faktycznego uczestniczenia w życiu politycznym, mimo że konstytucja z 2004 roku daje im do tego prawo.

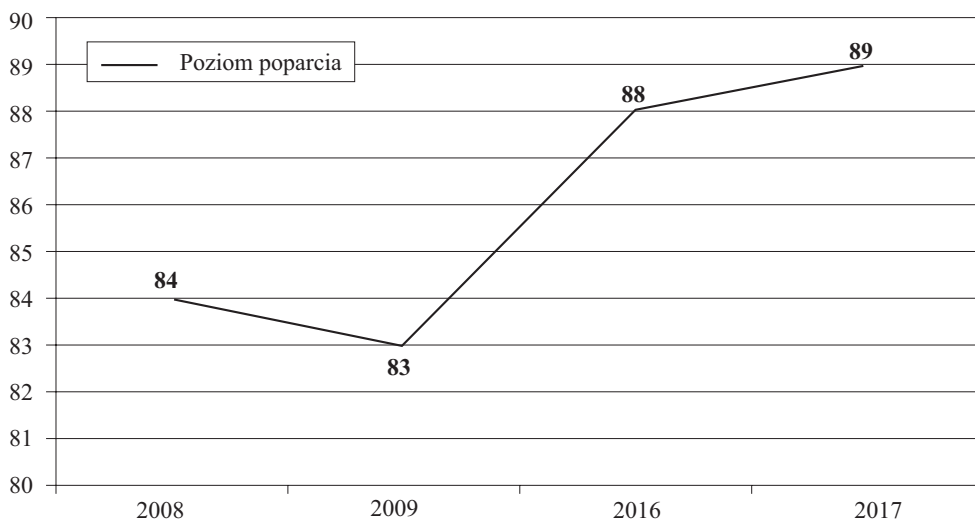
Od kiedy Talibowie po raz kolejny przejęli władzę w państwie, powszechnym widokiem w Kabulu są protesty młodych afgańskich kobiet sprzeciwiających się obecnemu rządowi. Obawy o kwestię przestrzegania podstawowych praw i wolności wynikają z rozporządzeń lat 90., kiedy to wprowadzono ograniczenia w dostępie do edukacji oraz pracy zarobkowej dla poszczególnych grup społecznych. Dyskryminujące ustawy z końca XX wieku zostały ustanowione wbrew opinii publicznej, która coraz śmielej opowiada się za przyznaniem oraz ochroną podstawowych swobód obywatelskich. Według ogólnokrajowego badania z 2019 roku, aż 87 proc. Afgańczyków poparło prawo kobiet do korzystania z krajowego systemu oświaty, a ponad 65 proc. nie było chętnych do poświęcenia ich edukacji lub pracy zarobkowej w zamian za „porozumienie pokojowe”. Według ostatnich dostępnych danych około 60 proc. dzieci pozaszkolnych to dziewczynki, przy czym zaledwie 4,9 proc. kobiet ma dostęp do szkolnictwa wyższego⁴ (UN Women, 2021, s. 1). Jest to bezpośrednio powiązane także z sektorem zdrowia. Brak odpowiednio wykształconej kadry medycznej doprowadził do niedoboru żeńskiego personelu, który zapewniałby podstawową opiekę m.in. ro-

⁴ Dla porównania, około 14,2 procent mężczyzn ma faktyczny dostęp do szkolnictwa wyższego.

dzącym kobietom. Na obszarach wiejskich większość z nich nie ma odpowiedniego dostępu do opieki położniczej lub nie może sobie na nią pozwolić. W konsekwencji, aż dwie trzecie porodów ma miejsce w domu bez jakiegokolwiek pomocy medycznej. Konsekwencją tego są niekorzystne statystyki śmiertelności matek i ich dzieci. Prawie 4500 kobiet umiera rocznie z powodu komplikacji podczas ciąży lub porodu, a jedno na trzysta niemowląt umiera w pierwszym roku życia (European Network of Migrant Women (ENOMW), 2021, s. 3).

Wykres 1. Poparcie Afgańczyków dla prawa głosu dla kobiet w wyborach politycznych (w %)

Źródło: Jureńczyk, 2019a, s. 99.

Choć konstytucja z 2004 roku gwarantuje kobietom prawo do pracy, to jednak od 15 sierpnia 2021 roku wiele kobiet zgłosiło utratę dotychczasowej posady. Wiązało się to przede wszystkim z wprowadzeniem nowych ograniczeń względem ich mobilności i warunków uczestnictwa w sferze publicznej. Wyzwania stojące przed kobietami nie są jednakowe w całym kraju. Ich pozycja w większości będzie zależała od tego w jakim sektorze pracy szukają zatrudnienia oraz który region zamieszkują. Odzwierciedla to również normy społeczno-kulturowe, w których uważa się, że praca kobiet w niektórych sektorach jest bardziej społecznie akceptowalna niż w innych. Przykładem tego może być wspomniana wcześniej opieka medyczna (UN Women, 2021, s. 3). Sytuację dodatkowo komplikuje to, że nowe ograniczenia oraz restrykcje nie są wprowadzane jednako we wszystkich prowincjach, co prowadzi z kolei do niepewności i zamieszania wśród afgańskiej społeczności. Pomimo ustanowienia „Specjalnego dekretu o prawach kobiet” (ang. *Special Decree Issued by Amir al-Momenin on Women's Rights*)⁵, wydanego przez Talibów dnia 3 grudnia 2021 roku, władze *de facto* nie zobowiązały się do

⁵ Dekret określa zasady rządzące małżeństwami i majątkiem kobiet oraz instrukcje ich wykonania, a także stanowi, że „[kobieta] nie jest własnością, ale szlachetną i wolną istotą ludzką; nikt nie może jej nikomu oddać w zamian za porozumienie pokojowe i zażegnanie wrogości” (Mujahid, 2021).

zapewnienia pełnego funkcjonowania ośrodków i usług dla ofiar przemocy – VAWG (ang. *Violence against Women and Girls*).

Z uwagi na zaniechanie tej kwestii przez lokalny rząd, coraz więcej organizacji międzynarodowych stara się wypracować nowe formy pomocy. Jedną z nich jest Medica mondiale, działająca na szczeblu lokalnym, regionalnym oraz krajowym na rzecz ochrony oraz promowania praw kobiet i dziewcząt dotkniętych przemocą seksualną w strefach wojennych na całym świecie. Wśród głównych obszarów, w których dochodzi do naruszenia podstawowych wolności Afganek wymienia kolejno:

- prawa kobiet w afgańskim systemie prawnym – których sytuacja jest dodatkowo komplikowana przez sprzeczności zachodzące między prawami rządowymi, zasadami religijnymi i lokalnymi mechanizmami rozwiązywania konfliktów;
- małżeństwa przymusowe i małżeństwa dzieci – decyzje o małżeństwie podejmuje cała rodzina, rzadko z udziałem kobiet, często niepełnoletnich, których to bezpośrednio dotyczy;
- gwałt postrzegany jako cudzołóstwo – przemoc seksualna jest często traktowana tak samo, jak cudzołóstwo dobrowolne, które jest niezgodne z prawem afgańskim;
- niewystarczająca ilość bezpiecznych miejsc, w których mogłyby się schronić kobiety – zapotrzebowanie kobiet i dziewcząt na tego rodzaju ochronę znacznie przekracza obecne możliwości. Obecnie w całym kraju działa tylko dwadzieścia siedem takich miejsc;
- udział kobiet w życiu politycznym – płęć żeńska została niemalże całkowicie wykluczona z afgańskiej sceny politycznej;
- zagrożenia, z jakimi zmagają się działacze walczący o prawa kobiet – wielokrotnie domagali się oni od Prezydenta spełnienia obietnicy szybkiej i skutecznej ochrony osób zaangażowanych w walkę o prawa człowieka.
- wysokie wskaźniki śmiertelności niemowląt i matek – przyczyny tych zgonów to najczęściej młody wiek, niedobór witamin i słaba opieka medyczna w czasie ciąży;
- bardzo ograniczony dostęp do edukacji szkolnej dla dziewcząt – odsetek uczących się dziewcząt w wieku dziesięciu lat wynosi około 60 procent. Wskaźnik ten jednak spada do nieco ponad 30 procent w przypadku dziewczynek powyżej piętnastego roku życia (Medica mondiale, 2021).

Najwyżsi rangą politycy zgadzają się co do tego, że aby zapewnić minimalne wsparcie afgańskim kobietom, należy pilnie wezwać społeczność międzynarodową, w tym także ONZ i inne instytucje ponadregionalne, nie tylko do zwiększenia pomocy humanitarnej, ale także do dalszego rozliczania władz afgańskich z ich obecnych działań. Talibowie powinni w pełni szanować prawa człowieka i zapewnić pełną równość płci zgodnie ze swoimi zobowiązaniami wynikającymi z aktów międzynarodowych.

Podsumowanie

Zagadnienie dyskryminacji kobiet jest nieodłącznie powiązane z teorią patriarchy, którego forma będzie różna, w zależności od specyfiki kręgu kulturowego, jaki zastaje poddany analizie. Do tej teorii odwołuje się Sylvia Walby w swojej publikacji *Theori-*

sing Patriarchy. Poza ogólną charakterystyką systemu zdominowanego przez mężczyzn, prezentuje ona także sześć sfer, w których dochodzi do nieuzasadnionego naruszenia zasady równości płci. Zalicza się do nich: pracę płatną, produkcję w gospodarstwie domowym, kulturę, seksualność, przemoc oraz państwo. Walby podkreśla, że zjawisko walki o powszechne równouprawnienie, pomimo tego, że jest procesem naturalnym, to jednak praktycznie niemożliwym do całkowitego i ostatecznego zakończenia. Na przestrzeni lat zmiana ulega jedynie forma patriarchy, którego środek ciężkości zostaje przesunięty ze sfery prywatnej na sferę publiczną, w wyniku czego przed kobietami stawiane są nowe wyzwania, obejmujące swym zakresem także kwestie społeczno-prawne.

Afganistan jest jednym z państw, które pomimo licznych transformacji ustrojowych, wciąż znajdują się w początkowej fazie przemian mentalnościowych. Także i ranga społeczna tamtejszych kobiet ulegała licznym zmianom na przestrzeni lat. W zależności od tego, kto sprawował władzę w państwie, ich pozycja była umacniana, bądź marginalizowana. Wpływ na to miał zarówno niski poziom rozwoju gospodarczego, jak i ponowne przejście władzy przez konserwatywnych Talibów. Warto przy tym nadmienić, że w 2021 roku Afganistan zajął ostatnie miejsce (na 170 państw) w Global Women, Peace and Security Index. Pomimo trudności, z jakimi przyszło się mierzyć społeczności afgańskiej, dalszy postęp w zakresie ochrony jednostek marginalizowanych jest wciąż możliwy do osiągnięcia. Niemniej jednak, sam proces upodmiotowienia m.in. kobiet wymaga wiele czasu oraz determinacji poszczególnych grup docelowych (Walby, 1990, s. 201).

Unia Europejska, świadoma zagrożeń, z jakimi zmagają się obywatele Afganistanu w ich życiu codziennym, wzywa wszystkie demokratyczne państwa do udzielania wszelkiej możliwej pomocy dla jednostek poddawanych represjom na skutek rozporządzeń lokalnych władz. Wyznacza przy tym obszary współpracy oraz praktyki, jakie należy wdrożyć w procesie wyznaczania nowej strategii działań. Zgodnie z komunikatem Parlamentu Europejskiego, UE chce zaangażować się w procesy: „Ułatwienia dalszej ewakuacji zagrożonych obywateli UE i Afgańczyków; Współpracy operacyjnej z Talibami bez ich oficjalnego uznania; Zakazu przymusowych powrotów do Afganistanu w jakichkolwiek okolicznościach; Wspierania sąsiadów Afganistanu i tworzenia korytarzy humanitarnych; UE musi wzmocnić swoją zdolność do samodzielnego działania” (Parlament Europejski, 2021).

Zważywszy na obecną sytuację w regionie, a także wciąż malejące zaangażowanie Zachodu wobec kwestii bliskowschodnich, należy spodziewać się, że status już teraz defaworyzowanych obywateli ulegnie znacznemu pogorszeniu. W tej sytuacji istotne jest aby rządy poszczególnych państw, a także organizacje międzynarodowe podjęły proaktywne działania na rzecz utrzymania podstawowych swobód ludności lokalnej. Do tego potrzebny jest jasny kierunek polityki wobec Afganistanu, który wiązałby pomoc i inne korzyści z zapewnianiem podstawowych praw człowieka, w tym równouprawnienia płci i wolności mediów. Niemniej jednak warto pamiętać o tym, że presja na reżim Talibów może być wywierana tylko wtedy, gdy blok zachodni utrzymuje z nim choćby najmniejszą linię komunikacji. W przypadku całkowitego zaniechania rozmów negocjacyjnych, może dojść do sytuacji, w której to i tak już malejące wpływy Zachodu zostaną dodatkowo ograniczone przez pojawienie się na afgańskiej scenie politycznej nowych, niekoniecznie im przychylnych podmiotów.

Author Contributions

Conceptualization (Konceptualizacja): Natalia Potera

Data curation (Zestawienie danych): Natalia Potera

Formal analysis (Analiza formalna): Natalia Potera

Writing – original draft (Piśmiennictwo – oryginalny projekt): Natalia Potera

Writing – review & editing (Piśmiennictwo – sprawdzenie i edytowanie): Natalia Potera

Competing interests: The author have declared that no competing interests exist (Sprzeczne interesy: Autor oświadczył, że nie istnieją żadne sprzeczne interesy)

Bibliografia

- Central Asia Institute (2017), *The Fight for Women's Voting Rights*, <https://centralasiainstitute.org/womens-voting-rights/>, 6.02.2022.
- European Network of Migrant Women (ENOMW) (2021), *Statement on the Situation in Afghanistan and the Rights of Afghan Women and Girls*.
- Franceschet S., Krook M. L., Tan N. (2018), *The Palgrave Handbook of Women's Political Rights*, "Palgrave Macmillan".
- Ghufran N. (2001), *The Taliban and the Civil War entanglement in Afghanistan*, "Asian Survey", vol. 41, nr 3.
- Human Rights Watch (2011), *Afghanistan: Stop Women Being Given as Compensation*, <https://www.hrw.org/news/2011/03/08/afghanistan-stop-women-being-given-compensation>, 3.02.2022.
- Islamic Republic of Afghanistan – Ministry of Justice (2009), *Law on Elimination of Violence against Women (EVAW)*, Chapter 1, art. 3.
- Jureńczyk Ł. (2019a), *Partycypacja kobiet w systemie politycznym Afganistanu w XXI wieku*, „Przegląd Politologiczny”, nr 1.
- Jureńczyk Ł. (2019b), *Spoleczna pozycja kobiet w Afganistanie po 2014 rok*, „Problemy Polityki Społecznej”, vol. 45.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (1997), *Rozdział II – Prawa, wolności i obowiązki człowieka i obywatela*, art. 32, ust. 1–2.
- Machut-Mendecka E. (2018), *Czas hidżabu. Konteksty kultury arabskiej*, Katedra Arabistyki i Islamiistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego (2015), *Czym jest dyskryminacja i równe traktowanie*, „Biuletyn informacji publicznej”, <https://bip.mkidn.gov.pl/pages/koordynator-do-spraw-rownego-traktowania/czym-jest-dyskryminacja-i-rowne-traktowanie.php>, 1.02.2022.
- Medica mondiale (2021), *Where we work: Afghanistan*, <https://www.medicamondiale.org/en/where-we-work/afghanistan.html>, 10.02.2022.
- Ministry of Foreign Affairs of Afghanistan (2015), *Afghanistan's National Action Plan on UNSCR 1325 Women, Peace and Security*.
- Mujahid Z. (2021), *Special Decree Issued by Amir al-Momenin on Women's Rights*, no. 395, https://twitter.com/Zabehulah_M33/status/1466663907750256642?ref_src=twsrc%5Etfw, 6.02.2022.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych (1979), *Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet*, art. 2.
- Organizacja Narodów Zjednoczonych (1948), *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, Nowy Jork.
- UN Women (2021), *Women's rights in Afghanistan: Where are we now?*, "Gender alert", nr 1.
- Parlament Europejski (2021), *Posłowie chcą specjalnego programu wizowego dla afgańskich kobiet szukających ochrony – Komunikat prasowy*, <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/press->

- room/20210910IPR11906/poslowie-chca-specjalnego-programu-wizowego-dla-afganskich-kobiet, 6.02.2022.
- Parlament Europejski (2009), *Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 24 kwietnia 2009 r. w sprawie praw kobiet w Afganistanie*, P6_TA(2009)0309.
- Prochwicz-Studnicka B., Teperska-Klasińska M. (2012), *Cywilizacja islamu. Wybrane struktury*, "The Polish Journal of the Arts and Culture", nr 3.
- Rashid A. (2000), *Taliban: Islam, Oil and the New Great Game in Central Asia*, New York.
- Rzecznik Praw Obywatelskich (2014), *Czym jest dyskryminacja*, Biuletyn Informacji Publicznej RPO, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/czym-jest-dyskryminacja>, 1.02.2022.
- Sadowa K. (2013), *Sytuacja kobiet w Islamie*, w: *Acta Erasmiana*, tom 5: *Varia*, red. M. Sadowski, Wrocław.
- Sankey M. D. (2018), *Women and War in the 21st Century: A Country-by-Country Guide*, "ABC-CLIO".
- The Constitution of Afghanistan (2004), Chapter 2, art. 22.
- Walby S. (1990), *Theorizing Patriarchy*, "Basil Blackwell", Cambridge.
- Women's International League of Peace and Freedom, *Afghanistan*, <http://1325naps.peacewomen.org/index.php/afghanistan/>, 5.02.2022.
- Yousaf F., Jabarkhail M. (2021), *US withdrawal and the Taliban regime in Afghanistan: Future Policy Directions*, "Swisspeace", Policy Brief, nr 5.

Women's rights in the Islamic Emirate of Afghanistan

Summary

The article is devoted to the specific analysis of the changes that have taken place in the perception of the status of women in Afghanistan. The state, also known as the Islamic Emirate of Afghanistan, is an area where the level of gender inequality and discrimination is one of the highest in the world. The origins of Afghan statehood date back to the eighteenth century. Over the years, the local community has faced numerous armed conflicts, the basis of which can be found both in the interventions of third countries and in internal problems. These include, for example, ethnic conflicts or extreme religious extremism.

The first part of this article contains the analysis of the position of women in the light of Islam and Middle Eastern traditions. The author points to two main determinants that have a real and significant impact on the scope of the rights granted to an individual. She points them out consecutively: religion – as a factor shaping the mentality of each group, as well as the patriarchal model of society, determined by the physical, mental and spiritual spheres of a human being.

In the second part, the author describes the socio-cultural changes that took place in 2021, i.e. after the Taliban took power again. It refers to the laws and regulations that were introduced in the Islamic Emirate of Afghanistan.

The third part contains references to the assumptions of international law and all other acts that deal with the issue of discrimination against women and other disadvantaged groups under national law. To better explain the issue, a definition of the term "discrimination" is also provided.

In the last part of the paper, the author describes the current position of women in Afghanistan and at the same time, she presents her observations on the rate of change in the mentality of the local community.

Key words: Afghanistan, Islamic Emirate of Afghanistan, Taliban, human rights, women's rights

